

нія, собранья д. чл. П. П. Чубинскимъ. Обряды: родины, крестины, свадьба, похороны. – Издан под наблюд. д. чл. Н. И. Костомарова, 1877. – Т. 4. – XXX, 714 [2], 46 с. , з нот. – С. 211.

Olena Dudar

**PARADIGMATIC OF THE WEDDING SONGS PODILLYA
AND THEIR REGIONAL MODIFICATIONS.**

This study is based on research of song paradigm action in Podillya ethnographic zone, on the wedding songs materials from Khmelnytsky, Vinnitsa, Ternopil regions.

Key words: Podillya, song paradigm, wedding songs.

Тетяна Ботюк

**СТАБІЛЬНІ ТА МОБІЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ У ВАРІАНТАХ АПОКРИФІЧНОЇ КОЛЯДКИ
«НОВА РАДІСТЬ СТАЛА»**

Стаття висвітлює семантичну та структурну змінюваність у варіантах колядкової парадигми «Нова радість стала» з урахуванням часового та просторового вимірів.

Ключові слова: стабільні і мобільні процеси, апокрифічна колядка, силабомелодичний ритм, народномузична форма, ладозвукоряд.

Останнім часом в музичній фольклористиці найбільший інтерес привертають питання, пов'язані з дослідженням змінних процесів у музичному фольклорі, зокрема його стабільних та мобільних елементів. До такого напрямку дослідження неодноразово зверталися зарубіжні та українські вчені-етномузикознавці Є.Гіппіус[1], З.Можейко [10], Л.Мухаринська [11], З.Евальд [5], В.Гнатюк [2], Ф.Колесса [7], С.Людкевич [9], К.Квітка [6], С.Грица [3], Є.Дюдюк [4], О.Смоляк [12]. На жаль, ніхто із вищезазначених вчених з різних причин не звертався до виявлення змінних процесів у жанрі апокрифічних колядок.

Мета статті – виявити семантичну та структурну змінюваність у варіантах колядкової парадигми «Нова радість стала, записаних в районах Західного Поділля, враховуючи діалектичну єдність традиційного і нового в залежності від дії на них зовнішніх та внутрішніх факторів.

Музичний фольклор як соціокультурне явище живе й розвивається за рахунок постійної змінюваності та оновлення. Найрухомішими елементами в ньому є словесний текст та мелодія. Це, власне, ті складові, що піддаються постійній кореляції та мовному оновленню. Інші складові фольклорного твору – ритмічна форма вірша, силабомелодична модель ритму, народномузична форма, ладозвукоряд – належать до стабільних елементів, хоча й вони з часом підлягають структурним кореляціям.

Найсприятливішим матеріалом для дослідження змінних процесів у музичному фольклорі є пісні напливового походження, зокрема апокрифічні колядки, що протягом декількох століть від початку свого зародження до сьогодні пройшли етап поступової фольклоризації й останнім часом витіснили з ужитку традиційні народні колядки.

Для виявлення стабільних та мобільних процесів у піснях зимового календаря предметом нашого дослідження стала найпоширеніша в сучасному різдвяному репертуарі співаків Західного Поділля апокрифічна колядка «Нова радість стала», що серед наших записів представлена значною кількістю варіантів (27). Вихідним матеріалом для порівняння стали пісенні зразки цієї колядкової парадигми, поміщені в збірниках «Колядки або пісні з нотами на Різдво Христове» (жовківське видання 1925 р.[8]) та збірник К.Стеценка «Колядки і щедрівки» (київське видання 1907 р. [13]). Ці друковані видання найчастіше зустрічалися у співочій практиці західноподільських жителів у першій половині ХХ століття й через те ввійшли глибоко в народний репертуар, а згодом фольклоризувалися й стали найпопулярнішими під час Різдвяних свят.

Треба зауважити, що збірник «Колядки або пісні з нотами на Різдво Христове» вийшов у Жовкві в 1925 р. з дозволу греко-католицького єпископського Ординаріату [8]. Тут опубліковано словесні й нотні тексти 46 апокрифічних колядок, що призначалися для любительського виконання як в церковній паралітургійній музиці, так і серед широкого людського загалу в період Різдвяних свят. Серед них: «Ангел Божий із небес», «В Вифлеємі тайна», «Дар нині пребогатий», «Над Вифлеємом заблисла зоря», «Новая радість світу ся з'явила», «Нова радість стала», «Радуйтеся всі людіє», «Спас наш народився», «Хто там по дорозі йде до Вифлеєму» та ін.

Однією з найпоширеніших колядок, що виконується на теренах Західного Поділля, є «Нова радість стала». Її зміст розкриває подію, пов'язану з народженням Сина Божого – Ісуса Христа. Тут домінуючим є мотив вселюдської радості та благоговіння з нагоди приходу на світ Божого Дитятка. Крім основного, в сюжеті присутній й мотив материнської любові, що постає в образі Пречистої Діви Марії. Аналізована колядка має урочисто-величальний характер. Крім прославлення Божого Дитятка, тут присутнє побажання найкращих сімейних та родинних стосунків.

Для виявлення змінних процесів, які відбулися у варіантах пісенної парадигми «Нова радість стала» протягом майже 90 років, зіставимо жовківський та великоукраїнський варіанти із варіантами, записаними нами останнім часом у Західному Поділлі. Як показав аналіз, найбільше змін відбулося в словесному тексті. Адже сучасні фольклорні варіанти творять 4 групи, які більшою чи меншою мірою синонімічно чи структуротворчо споріднені між собою та з вихідними варіантами.

Найближчими до вихідного (жовківського) виявилися варіанти, записані в селах Великий Ходачків Козівського, Деренівка Тербовлянського та Тлусте Заліщицького районів Тернопільської області (називатимемо їх наступними варіантами першого рівня, скорочено – НВ1, див. приклад 1):

Приклад 1.

ВВ

Жовківський варіант

Нова радість стала, яка не бувала,
над вертепом звізда ясна світу засіяла.
Де Христос родився, з Діви воплотився,
як чоловік пеленами убого повився.
Ангели співають, «Слава!» восклицать,
на небеси і на землі мир проповідать.
Давид виграває, в гуслі ударяє,
Мелодійно і предивно Бога вихваляє.
І ми теж співаймо, Христа прославляймо,
Із Марії рожденного смиренно благаймо.
Ой Ти Царю, Царю, Небесний Владарю,
Даруй літа щасливії сего дому господарю.
В мирі проводити, Тобі угодити,
І з Тобою в Царстві Твоім на вік віків жити.

НВ1

Великоходачківський варіант

Нова радість стала, яка не бувала,
над вертепом звізда ясна світу засіяла.
Де Христос родився, з Діви воплотився,
як чоловік пеленами убого повився.
Ангели співають, «слава» – восклицать,
на небеси і на землі мир провозглашають.
І ми теж співаймо, Христа прославляймо,
із Марії рожденного смиренно благаймо.

Як бачимо, за майже 90-літній період у словесному тексті наступного варіанта, записаного в с. Великий Ходачків Козівського району Тернопільської області, відбулися деякі зміни. Зокрема, в процесі фольклоризації скоротилася загальна кількість строф (замість семи (вихідний варіант) у наступному стало 4). Сталими виявилися перших три строфи. У процесі скорочення словесного тексту народні виконавці вибирають більш значимі і логічно вмотивовані строфи, виходячи із загального сюжетного розвитку.

Стабільними у словесних текстах виявилася лише окремі лексеми, що зберігають давні слов'язми «восклицать», «провозглашають» тощо. Треба зауважити, що аналогічні з великоходачківським сюжети ми записали в селах Тлусте Заліщицького та Деренівка Тербовлянського районів Тернопільської області. Тут, як і в великоходачківському варіанті, збережено аналогічні перші три і п'яту строфи (в порівнянні із вихідним – «жовківським»).

Найбільш репрезентативною в досліджуваному районі є група варіантів пісенної парадигми

«Нова радість стала» НВ2, що має дещо трансформований сюжет, починаючи переважно з третьої строфи (сюжет, як і у варіантах групи НВ1, також нараховує 5 строф). Тут сюжетна лінія скерована в русло вітання новонародженого Сина Божого пастушками, які приносять йому в дарунок ягнят (третья строфа). У четвертій та п'ятій строфах зроблено акцент на зверненні до небесного Царя подарувати щасливі літа господарю та його родині, а також вернути волю і славу «неньці Україні». Власне дві останні строфи виступають новаторським елементом у процесі фольклоризації словесного тексту (тут присутній мотив національного відродження держави Україна). Якщо порівняти словесні тексти сучасних варіантів групи НВ2 з вихідним великоукраїнським, поданим у збірнику «Колядки і щедрівки» К. Стеценка, то можна з впевненістю констатувати, що перші є похідними від другого (див. приклад 2).

Приклад 2.

Великоукраїнський варіант

Нова радість стала,
що на небі хвала.
Звізда ясна над вертепом
увесь мир осіяла.
Пастухи з ягнятком
перед тим Дитятком
на вколінця припадають,
Царя Бога вихваляють.
Ой Ти, Царю, Царю,
небесний Шафарю,
даруй літа щасливії
цього дому господарю.

Різдвянівський варіант

Нова радість стала,
яка не бувала,
над вертепом звізда ясна
увесь світ засіяла.
Де Христос родився,
з Діви воплотився,
як чоловік пеленами
убого повився.
Пастушки з ягнятком
перед тим Дитятком
на колінця припадають,
Царя Бога вихваляють.
Просим тебе Царю,
небесний Владарю,
Даруй літа щасливії
цего дому господарю.
Просим тебе Царю,
просимо всі нині:
верни волю, пошли славу
нашій неньці Україні.

Отже, сучасний варіант, записаний нами в с. Різдвяни Тербовлянського району Тернопільської області (аналогічні словесні тексти фігурують у багатьох інших записах, зроблених нами), є логічно й композиційно завершеним. Він виступає більшим за обсягом, ніж великоукраїнський варіант, хоча й зберігає основний сюжетний каркас.

Менш поширеними в досліджуваній місцевості є варіанти, що повністю зберігають вихідний словесний текст «жовківського» варіанта (НВ3). Це впливає насамперед з того, що інформатори під час співу колядок користувалися рукописними кантичками. Ми були свідками того, що інформатори Загородна Г. В., 1951 р. н. з с. Тютьків Тербовлянського та Корбеляк М. Т., 1943 р. н. з с. Великий Ходачків Козівського районів Тернопільської області під час співу колядок користувалися зошитами, в яких були переписані з друкованого збірника церковні колядки. Як показав аналіз, це ідентичні варіанти із жовківського збірника «Колядки або пісні з нотами на Різдво Христове».

У с. Вістря Монастириського району Тернопільської області побутує варіант колядки «Нова радість стала» (НВ4), який складений у 90-х роках ХХ століття. Адже його зміст побудований на інформуванні Богу про відродження української церкви, рідної мови, збереження єдності між представниками різних етнічних земель. Власне у цьому варіанті в порівнянні з вихідним («жовківським») збережена лише перша строфа, всі інші – це строфи-новотвори.

Як бачимо, процеси фольклоризації словесного тексту апокрифічної колядки «Нова радість

стала» проходять різними шляхами. В одних випадках вони зберігають повний текст вихідного варіанта засобами писемної традиції, а в інших – набувають оновленого змісту, що відбиває сучасні умови національно-культурного життя українського народу. Все це – ознаки фольклорного життя народнописемного твору, його природна постійна змінюваність.

Як ми вже зазначали, власне мелодика вихідного (жовківського) варіанта збереглася лише в одному (тютківському) записі. До речі, його виконувала співачка, користуючись при цьому власними записами¹. Такого роду фольклоризований спосіб і став підставою для збереження вихідного (жовківського) варіанта майже в первісному вигляді. Як бачимо, усно-писемний спосіб в основному дає можливість зберегти вихідні як словесні, так і мелосні складові, хоча й можуть бути незначні відхилення (вони переважно спричинені внаслідок неточного переймання мелодії від регента або іншої особи, які навчали співаків виконувати колядки з нот, а можливо, й з неточної подачі самого регента²).

Зіставляючи мелодику колядки «Нова радість стала», поміщеної в жовківському збірнику «Колядки або пісні з нотами на Різдво Христове» 1925 року видання із тютківським записом, зробленим нами в 2006 році, можна стверджувати, що основні структурні елементи збережені. Стабільними виявилися складочислова формула строфи 6+6//4+4+6, що представляє дворядкову гетероритмічну будову та модель силабомелодичного ритму (останній представляє ритмічну форму організації – об'єднання (♩ ♪ ♪ ♪ ♪) – два перший сегменти та висхідного йоніка (♩ ♪ ♪) – у двох наступних (останній сегмент побудований на моделі першого та другого сегментів). Забігаючи наперед, зауважимо, що у галицькому та великоукраїнському варіантах спільні ці два мелосні складові – складочислова будова строфи та модель силабомелодичного ритму.

Незначні відхилення відбулися лише в інтонаційному контурі тютківського варіанта, зокрема наприкінці мелодії: замість поступеневого низхідного сходження інтонаційного контура в «жовківському» варіанті триразове обігрування VI, V та IV ступенів у сучасному (тютківському) варіанті (див. приклади 3а та 3б).

Приклад 3а.

Зі збірника «Колядки або пісні з нотами на Різдво Христове».

По - ва ра - дість ста - ла, я - ш не б'є -

ла - ла. над вер - те - пом зві - да ме - ла

сін - лем за - - - сі - - - я - - - ла.

¹ На запитання: «Звідки ви зробили цей запис?», співачка відповіла: «З церковної кантички».

² Під час прослуховування колядок, які виконували учасники церковних хорів під час фольклорних записів, ми мали можливість почути неточність виконання мелодій у тих чи тих місцях. Роблячи зауваження виконавцям, вони оправдовувалися, стверджуючи, що це так має бути, оскільки цих мелодій їх навчили регенти, які користувалися нотними записами. З практики відомо, що рівень знань читання нот деякими регентами різний і на деякі висотні погрішності вони не звертають уваги або просто їх не відчують.

Приклад 3б.

с. Тютюків Тербовлянського району.

Но-ва ра-дість ста-ла, я-ка не бе-на-ла; над вер-те-пом
сві-та не-ма сві-тло-м'я-сі-п-ля.

На ладозвукорядному рівні обидва варіанти ідентичні. Їм властивий іонійський гексахорд. Це вказує на те, що ладозвукорядний модус, як і ритмічний та силабомелодичний, належить до стабільних елементів у процесі фольклоризації творів напливового (авторського) походження. Як засвідчують сучасні записи, галицький варіант в районах Західного Поділля належить до рідко виконуваних і мало пристосованих до місцевої співочої фольклорної практики.

Найбільш розповсюдженим на теренах Західного Поділля виявився великоукраїнський варіант апокрифічної колядки «Нова радість стала». Останнім часом його співають у всіх селах досліджуваної нами місцевості. На широке розповсюдження цього варіанта вплинули такі соціопсихологічні фактори, як простота мелодії, легкість запам'ятовування (він складається з двох інтонаційних ланок, кожна з яких двічі секвенційно повторюється), глибока душевна проникливість тощо. Нетрадиційними виявилися й шляхи входження великоукраїнського варіанта в західноподільське фольклорне середовище. Власне цей варіант проник у місцеву співочу традицію через друковану нотну літературу. Адже він вперше появився в збірнику «Колядки та щедрівки», опрацьованому для хорového виконання К.Стеценком у 1907 р. [13] (цей збірник виявився доволі популярним в першій половині ХХ століття не тільки серед місцевих любителів-диригентів, але й серед галицьких композитів-аранжувальників). До речі, мелодію великоукраїнського варіанта переклав С.Людкевич [14] – для чоловічого і мішаного хорів.

Зіставлення сучасних варіантів, записаних нами в досліджуваній місцевості, із вихідним (великоукраїнським) показало, що на рівні мелодики не відбулося значних змін (усі сучасні варіанти представляють генетичний рівень споріднення з вихідним). Якщо складочислова будова строфи, модель силабомелодичного ритму та ладозвукоряд у сучасних варіантах залишилися без змін, то мелодична лінія деякою мірою змінила свій вектор руху: в деяких сучасних записах відсутні розспівні склади, в кадансових зворотах мелодія дещо змінила контурний напрям (замість VII гармонічного ступення у вихідному варіанті появився V нижній тощо, див. приклади 4а і 4б).

Приклад 4а.

Зі збірника К. Стеценка «Колядки і щедрівки».

Но-ва ра-дість ста-ла, що не бе-на
сві-та не-ма сві-тло-м'я-сі-п-ля
у-весь мир ні-сі-я-та

Приклад 4б.

с. Різдяни Тербовлянського району.

Не-ва ра - дість ста-ла, я-ка не бу-ла - ла: Палвер-ляком
звіз - ли яс - ни у - вель світ ча - ст - и ли.

Зокрема, в сучасному варіанті, записаному в с. Тлусте Заліщицького району Тернопільської області співачка Гриник К.П., 1930 р. н. в кінці майже кожного сегмента виконувала замість VII ступеня V. Це передусім зумовлено ансамблевим способом мислення. Адже інформаторка довгий час співала в хоровому колективі другим голосом і через те при виконанні фольклорних творів намагалася деякі ступені відтворювати терцією нижче. У варіанті, записаному в с. Кошляки Підволочиського району Тернопільської області, співачка Софіюк М.П., 1944 р. н. четвертий сегмент виконуваної мелодії відтворила на рівні гармонічно-функціональних ступенів, зберігаючи тонікодомінантову основу, а співаки Кіндрат М.М., 1939 р. н. з с. Новосілка Монастирського району Тернопільської області, Рославський В.Є., 1963 р. н. з с. Новий Нижбірок Гусятинського району Тернопільської області та Громовик М.Я., 1942 р. н. з с. Мала Плавуча Козівського району Тернопільської області відтворювали мелодію, починаючи з другого сегмента терцією вище (остання виконавиця, починаючи з другої строфи, перейшла на основний (другий) голос, але модифікуючи його в третьому та четвертому тактах до невпізнання). Все це – впливи гармонічного способу мислення співаків, зокрема намагання підбирати інші голоси до основного, або використання тих, які були засвоєні в хорових колективах як окремі партії.

Отже, великоукраїнський варіант, прийшовши в західноподільське співоче середовище через писемну нотну літературу, досить скоро фольклоризувався й таким чином набув широкого розповсюдження, витіснивши давній місцевий (галицький) варіант. Підставою для такої констатації є побутування великоукраїнського варіанта не тільки на теренах Західного Поділля, а й по всій Галичині. Головними чинниками активної фольклоризації цього варіанта є простота мелодії, доступність і легкість її запам'ятовування, а також велика популярність серед різних вікових груп нпселення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гиппиус Е. В. Культура протяжной песни на Пинеге // Крестьянское искусство СССР; Искусство Севера; Вып. 2. – Л., 1928.
2. Гнатюк В. Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності // В.М.Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість /Упор., всупна стаття та прим. М. Т. Яценка. – Київ, 1966. – С. 78-95.
3. Грица С. Й. Наймитські та заробітчанські пісні // Наймитські та заробітчанські пісні / Упор. С.Й.Грица, О.І.Дей, М.Г.Марченко. – Київ, 1975. – С. 9-44.
4. Дюдюк Є. І. Пісенний репертуар села Ходовичів // Нар. творчість та етнографія. – 1979. – № 3. – С. 64-68.
5. Эвальд З.В. Социальное переосмысление белорусских жнивных песен // Песни Белорусского Полесья /Под ред. Е. В. Гиппиуса; Сост. З. Я. Можейко. – М., 1979. – С. 141.
6. Квитка К. Вступительные замечания к музыкально-этнографическим исследованиям // Квитка К. В. Избранные труды в 2-х томах /Сост. и комент. В. Л. Гошовского. – М., 1971. – Т. 2. – С. 3-29.
7. Колесса Ф. М. Наверствування і характеристичні признаки українських народних мелодій // Ф. М. Колесса. Музикознавчі праці /Підгот. до друку, вступ, стаття і прим. С. Й. Грици. – Київ, 1970. – С. 248-269.

8. Колядки або пісні з нотами на Різдво Христове. – Жовква: Печ. оо. Василіан, 1925.
9. Людкевич С. Переднє слово // Галицько-руські народні мелодії: Етнографічний збірник видає етнографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка / Зібрав на фонограф Й.Роздольський, списав і зредагував С. Людкевич. – Львів: Друк. Наукового Товариства ім. Шевченка. – Т. 21. – Ч. 1, 1906.
10. Можейко З. Я. Песенная культура Белорусского Полесья: село Тонеж. /Ред. Е.В.Гиппиуса. – Минск: Наука и техника, 1971. – С. 264.
11. Мухаринская Л. С. Современная белорусская народная песня (Белорусское народное песнетворчество советской эпохи, интонационный склад). – Дис... канд. искусствоведения. – Минск, 1967. – 754 л. с нот.
12. Смоляк О.С. Трансформація пісенного фольклору Західноподільської Наддністрянщини (на матеріалі збірника Й.Роздольського–С.Людкевича «Галицько-руські народні мелодії» та власних записів. Автореф. дис... канд. мистецтвознавства. – К., 1992.
13. Стеценко К. Колядки і щедрівки. – К.: Вежа, 1907.
14. Христос родився! Славіте! Збірка коляд і щедрівок для чоловічого хору / Склад С.Людкевич. – Львів: Бібліотека Інституту народної творчості, 1943. – Ч. 29. – С. 20.

Tatyana Botyuk

**STABLE AND MOBILE ELEMENTS IN THE VARIANTS OF APOCRYPHAL
CHRISTMAS CAROL «NOVA RADIST' STALA»**

The article enlightens semantic and structural changeability in the variants of carol paradygm «Nova Radist' Stala» taking into consideration time and space dimension.

Key words: stable and mobile processes, apocryphal carol, syllabic melodic rhythm, folkmusic form, tune and sound range.